

ESKİŞEHİR İL MERKEZİNE AİT HESAP İŞİ TEKNİĞİ İLE İŞLENMİŞ ÜRÜNLERDEN ÖRNEKLERİ

Doç. Dr. Mine CAN²

ÖZET

Araştırmanın kapsamını, Eskişehir il merkezinde bulunan, geçmiŐten günümüze ulaşan, hesap işi tekniği ile işlenmiş özgün niteliklere sahip 16 adet ürün oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı, Türk işleme sanatı içerisinde hesap işinin yeri ve bu teknik ile işlenmiş ürünlerin bölgesel üslup ve uygulamalarına ait teknik ve estetik özellikleri belirleyerek, kültürümüze ait değerlerin belgelenmesi ve bu yolla gelecek kuŐaklara aktarılmasını sağlamaktır. Araştırmada veri toplama aracı olarak bilgi formu kullanılmıştır. Ürünlerde kullanılan gereçler, teknikler, renk özellikleri, motif kaynakları ve kompozisyon özellikleri incelenerek bilgi formlarına kaydedilmiştir. Elde edilen veriler uygun görülen konu başlıkları altında tablolaştırılarak istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, incelenen hesap işi ürünlerin tamamı yöresel el dokumalarından hazırlanmıştır. Ürünlerin yarısının dokumasında atkısında pamuk çözüğünde keten, diğer yarısında ise atkısında ve çözüğünde pamuk lifleri kullanılmıştır. İşleme malzemesi olarak ürünlerin yarısında pamuklu iplik, diğer yarısında ise ipek iplik tercih edilmiştir. İşlemelerde metal ipliklerin hem pamuk ipliklerle hem de ipek birlikte kullanıldığı görülmüştür. İşlemelerde renklendirmenin naturalist bir anlayışla uygulandığı ve canlı renklerin yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. İncelenen ürünlerin tamamında bitkisel kaynaklı motifler kullanılmıştır. Çevrelerde bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar tercih edilirken, uçkur ve peşkirlerde ise daha çok düzgün sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: El Sanatları, İşleme, Hesap İşi.

---

¹ Bu çalışma 2-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen VI. Uluslar arası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Kocaeli Üniversitesi Değerli Ali Özbay MYO, mine_can82@hotmail.com

THE EXAMPLES OF PRODUCTS EMBROIDERED WITH HOLBEIN STITCH IN ESKİŞEHİR PROVINCE CENTER

ABSTRACT

The scope of the research composed of 16 products embroidered by holbein stitch technique having unique characteristics and surviving from past to present situated in city center of Eskişehir. The purpose of the research, determination of the place of holbein stitch in Turkish embroidery art and both technical and aesthetical properties relating to regional style and applications of products embroidered by this technique, documentation of the values of our culture and transferring to the next generations. Materials used in embroidered products, techniques, color features, motif sources and composition properties were examined and recorded in the information forms and products were photographed. Information form was used as a data collection tool in the research. The materials, techniques, color features, motif sources and composition allocations used in the products were examined and recorded in information forms. The data obtained were evaluated and interpreted by statistical methods by being tabled under the appropriate topics.

According to the results of the research, all of the calculating products examined were prepared from local hand weaving. In the weaving of half of the products, linen was used in cotton warp in scarf and cotton fibers were used in scarf and warp in the other half. In half of the products as processing material cotton yarn, the other half silk yarn was preferred. Metal yarns are used together with both cotton yarns and silk. it is understood that coloring is applied with a naturalist understanding and vibrant colors are used extensively. Herbal motifs were used in all the products examined. While compositions arranged with linked sequences were preferred in çevres, compositions arranged in smooth sequences were used in the extremes and peşkir.

Keywords: Handicrafts, Embroidery, Holbein Stitch.

GİRİŞ

Hesap işi, Türk işlemlerinin nadide bir türü olan, kasnak ve gergef yardımı ile ipliği sayılabilen kumaşlar üzerine renkli ipliklerle, sim veya sırma tel ile kumaşın iplikleri sayılarak yapılan, tersi ve yüzü aynı görünüşte olan bir işleme tekniğidir (Sain, 1987: 6).

Hesap işi 18 ve 19. yüzyıllarda da yaygın biçimde uygulanan iğneler arasında olup, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Barışta, 1997: 73). Ancak günümüz insanının uzun uğraş ve sabır gerektiren işlere karşı eskisi kadar ilgi göstermiyor olması, işleme sanatımızın özgün tekniklerinin unutulmasına neden olmaktadır. Bir zamanlar Türk kadınının günlük gereksinimlerini karşılamak ya da çeyiz amacıyla hazırladığı peşkir, uçkur, çevre v.b. işlemeli ürünler artık üretilmemekte olup, bugün klasikleşmiş sanat eserleri arasına girmiş öz bir ulusal zevki anlatmaktadır. Bu nedenle yöresel araştırmalar, kültür tarihimizin gizli kalmış değerlerini ortaya çıkarmak, tanıtmak ve belgelemek adına oldukça önemlidir.

Çalışmanın, Türk el sanatları ve işleme sanatı tarihine kaynak oluşturmasının yanı sıra, hesap işi tekniğinin yöresel farklılıklarının bölgesel üslup ve uygulamalarını ortaya çıkartması ve belgelemesi bakımından da önem arz edeceği düşünülmektedir.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın materyalini Eskişehir İl merkezine ait hesap işi tekniği ile işlenmiş 10 adet çevre, 5 adet peşkir ve 1 adet uçkur olmak üzere toplam 16 adet ürün oluşturmaktadır. Araştırmanın kapsamı işlemeli el dokuması ürünler ile sınırlandırılmıştır. Ürünler var olduğu halleri ile incelenmiş olup, araştırmada veri toplama aracı olarak bilgi formu kullanılmıştır. İşlemeli ürünlerde kullanılan gereçler, teknikler, renk özellikleri, motif kaynakları ve kompozisyon özellikleri incelenerek bilgi formlarına kaydedilmiş ve ürünlerin fotoğrafları çekilmiştir. Bilgi formlarından elde edilen veriler uygun görülen konu başlıkları altında tablolaştırılarak istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. İstatistiksel hesaplamalarda $y = f \times 100/n$ formülü kullanılmıştır.

2. BULGULAR

Bu bölümde Eskişehir İl merkezinde bulunan ve araştırma kapsamına alınan 16 adet hesap işi tekniği ile işlenmiş ürünün teknik ve estetik özelliklerine ilişkin veriler incelenerek tablolar halinde sunulmuştur.

2.1. Ürünlerin Çeşit ve Ölçüleri

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin çeşit ve ölçülerine ait veriler incelenerek tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen peşkirlerin en ölçülerinin 50 cm. ile 70 cm. arasında, boy ölçülerinin ise 110 cm. ile 180 cm. arasında değiştiği görülmektedir. Kare formulu çevrelerin kenar ölçüleri ise 80 cm. ile 120 cm. arasında değişmektedir. Araştırma kapsamında incelenen bir adet uçkurun en ölçüsünün 60 cm. boy ölçüsünün 180 cm. olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Ürünlerin Çeşit ve Ölçülerinin Dağılımı

Ürünlerin Çeşidi	Peşkir		Çevre		Uckur	
	En	Boy	En	Boy	En	Boy
1. Örnek	50	100	-	-	-	-
2. Örnek	60	100	-	-	-	-
3. Örnek	70	180	-	-	-	-
4. Örnek	55	100	-	-	-	-
5. Örnek	70	140	-	-	-	-
6. Örnek	-	-	80	80	-	-
7. Örnek	-	-	100	100	-	-
8. Örnek	-	-	100	100	-	-
9. Örnek	-	-	90	90	-	-
10. Örnek	-	-	120	120	-	-
11. Örnek	-	-	100	100	-	-
12. Örnek	-	-	100	100	-	-
13. Örnek	-	-	85	85	-	-
14. Örnek	-	-	80	80	-	-
15. Örnek	-	-	82	82	-	-
16. Örnek	-	-	-	-	60	180

2.2. Ürünlerde Kullanılan Gereçler

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin işleme, kenar temizleme ve dokumalarında kullanılan gereçler incelenerek Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Ürünlerde Kullanılan Gereçlerin Dağılımı

Ürünlerde Kullanılan Gereçler	İşleme		Kenar temizleme		Dokuma	
	n	%	n	%	n	%
(Atkı) Pamuk + (Çözü) Keten	-	-	-	-	8	50
(Atkı) Pamuk + (Çözü) Pamuk	-	-	-	-	8	50
Pamuk iplik + metal iplik	3	18,75	-	-	-	-
İpek iplik + metal iplik	3	18,75	-	-	-	-
İpek iplik	5	31,25	-	-	-	-
Pamuk iplik	5	31,25	2	12,5	-	-
Metal pul	-	-	2	12,5	-	-
Toplam	16	100	-	-	16	100

Tablo 2 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen ürünlerin % 50’sinin atkısında pamuk - çözgüsünde keten, diğer % 50’sinin atkısında ve çözgüsünde ise pamuk liflerinin kullanıldığı yöresel dokumalardan hazırlandığı tespit edilmiştir.

Ürünlerin işleminde kullanılan iplik türleri incelendiğinde ise yarısının işleminde pamuklu iplik, diğer yarısının işleminde ise ipek iplik kullanıldığı belirlenmiştir. İşlemlerde metal ipliklerin hem pamuk ipliklerle hem de ipek birlikte kullanıldığı görülmüştür.

2.3. Ürünlerde Kullanılan Teknikler

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerde kullanılan işleme ve kenar temizleme tekniklerine ait veriler incelenerek Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Ürünlerde Kullanılan Tekniklerin Dağılımı

Kullanılan Teknikler		İşleme		Kenar temizleme	
		n	%	n	%
İşleme Teknikleri	Düz hesap iğnesi	16	100	-	-
	Verev hesap iğnesi	16	100	-	-
	Gözeme	16	100	-	-
	Hesap işi antıkası	1	6,25	-	-
	Susma	6	37,5	-	-
	Sarma	5	31,25	-	-
Yardımcı İğne Teknikleri	Tel sarma	3	18,75	-	-
Kenar Temizleme Teknikleri	Baskı dikişi	-	-	6	37,5
	Çırpma dikişi	-	-	8	50
	Firkete oyası	-	-	2	12,5

Tablo 3 incelendiğinde ürünlerin tamamında düz hesap iğnesi, verev hesap iğnesi ve gözeme iğnesinin kullanıldığı anlaşılmıştır. İşlemlerde kullanılan diğer iğne teknikleri arasında susma, sarma ve hesap işi antıkası da yer almaktadır. Sain (1987: 6) ve Köklü (2002: 82-83) sarma ve susma iğnelerinin, hesap işi ve Türk işinin ortak iğne teknikleri olduğunu belirtmiş ve bir arada ele almıştır. Az sayıda ürününde (% 18,75) yardımcı iğne tekniği olarak yassı metal tel kullanılarak sarma uygulandığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin yarısında kenar temizleme tekniği olarak çırpma dikişinin kullanıldığı görülmüştür. Bunu yakın değerlerle baskı dikişi takip etmektedir. İncelemeye alınan iki çevrenin kenarı ise firkete oyası ile süslenmiştir. Oya yapımında altın rengi metal pul kullanılmıştır.

2.4. Ürünlerde kullanılan renk özellikleri

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin işleme, kenar temizleme ve zemininde kullanılan renklere ait veriler incelenerek Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Ürünlerde Kullanılan Renklerin Dağılımı

Ürünlerde Kullanılan renkler	İşleme		Kenar temizleme		Dokuma	
	n	%	n	%	n	%
Kırmızı	11	68,75	-	-	1	6,25
Siyah	9	56,25	-	-	-	-
Turuncu	8	50	-	-	-	-
Koyu yaprak yeşili	7	43,75	-	-	-	-
Koyu sarı	6	37,5	-	-	-	-
Altın rengi	6	37,5	2	12,5	-	-
Eflatun	5	31,25	-	-	-	-
Mor	4	25	-	-	-	-
Açık yağ yeşili	4	25	-	-	-	-
Açık sarı	3	18,75	1	6,25	-	-
Kahverengi	3	18,75	-	-	-	-
Koyu mavi	2	12,5	-	-	-	-
Zümrüt yeşili	2	12,5	-	-	-	-
Bordo	2	12,5	-	-	-	-
Açık yaprak yeşili	1	6,25	-	-	-	-
Açık mavi	1	6,25	-	-	-	-
Lacivert	1	6,25	-	-	1	6,25
Koyu pembe	1	6,25	-	-	-	-
Bej rengi	-	-	-	-	14	87,5

Tablo 4 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen ürünlerin büyük çoğunluğunun zemininde dokumanın kendi rengi olan bej renginin kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen ürünler arasında iki adet çevrenin kırmızı ve lacivert renkte dokumalardan hazırlandığı görülmüştür. İşlemelerde en fazla kullanılan renkler arasında kırmızı, siyah, turuncu, koyu yaprak yeşili, koyu sarı ve altın rengi bulunmaktadır. İşlemelerde kullanılan diğer renkler arasında ise eflatun, mor, açık yağ yeşili, açık sarı, kahverengi, koyu mavi, zümrüt yeşili, bordo, açık yaprak yeşili, açık mavi, lacivert ve koyu pembe bulunmaktadır. Naturalist bir anlayışla yapılan renklendirmelerde kırmızı, turuncu, sarı gibi canlı renklerin yoğun olarak ve bir arada kullanılmış olduğu anlaşılmıştır. Siyah rengin daha çok dalların işlenmesinde, altın renginin ise sarma tekniğinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.5. Ürünlerde Kullanılan Motif Kaynakları

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerde kullanılan motif kaynaklarına ait veriler incelenerek Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Ürünlerde kullanılan motiflerin dağılımı

Ürünlerde kullanılan motifler	n	%
Bitkisel ve geometrik kaynaklı	11	68,75
Bitkisel, geometrik ve nesnel kaynaklı	3	18,75
Bitkisel, geometrik ve yazılı	1	6,25
Bitkisel ve nesnel kaynaklı	1	6,25
Toplam	16	100

Tablo 5 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen ürünlerin tamamında bitkisel kaynaklı motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Ürünlerin büyük çoğunluğunda geometrik motiflerin bitkisel kaynaklı motiflerle birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Nesnel kaynaklı motiflerin genellikle peşkir ve uçkurlarda kullanıldığı gözlenmiştir. İncelenen ürünler arasında sadece bir üründe yazılı bezemeye rastlanmıştır. İşlemlerde kullanılan bitkisel kaynaklı motifler arasında gül, lale, karanfil, sümbül gibi çeşitli tür çiçeklerin yanı sıra çeşitli yaprak, ağaç, tomurcuk, üzüm salkımı motifleri yer almaktadır. Düz ve zig zag çizgi gibi geometrik motiflerin ise daha çok su motiflerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanımı az olan nesnel kaynaklı motifler arasında ise vazo ve saksı motifleri bulunmaktadır.

2.6. Ürünlerde Kullanılan Kompozisyon Türleri

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerde kullanılan kompozisyon türlerine ait veriler incelenerek Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Ürünlerde Kullanılan Kompozisyonların Dağılımı

Kullanılan Kompozisyonlar	Motifler			
	Ana motif		Kenar suyu	
	n	%	n	%
Düzenli sıralamalarla düzenlenmiş	5	31,25	-	-
Bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş	9	56,25	14	87,5
Bir merkeze doğru yönlendirilmiş	2	12,5	-	-
Toplam	16	100	14	100

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerde kullanılan kompozisyonlar; ana motif ve kenar suyu motifi olmak üzere iki grup halinde ele alınmıştır. Tablo 6 incelendiğinde ürünlerin işleminde kullanılan ana motiflerin büyük çoğunluğunun (% 56,25) bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyon tarzında yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu grubu düzenli sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonların takip ettiği görülmektedir. Kenar suyu motiflerinde ise çoğunlukla (% 87,5) düzenli sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar tercih edilmiştir. İncelenmeye alınan ürünler arasında sadece iki üründe kenar suyu kullanılmamıştır.

2.7. Araştırma Kapsamında İncelenen Hesap İşi Tekniği İle İşlenmiş Ürünlerin Görselleri

1. Örnek: Peşkir

2. Örnek: Peşkir

3. Örnek: Peşkir

4. Örnek: Peşkir

5. Örnek: Peşkir

6. Örnek: Çevre

7. Örnek: Çevre

8. Örnek: Çevre

9. Örnek: Çevre

10. Örnek: Çevre

11. Örnek: Çevre

12. Örnek: Çevre

13. Örnek: Çevre

14. Örnek: Çevre

15. Örnek: Çevre

16. Örnek: Uçkur

SONUÇ

Eskişehir İl merkezinde bulunan ve araştırma kapsamına alınan ürünlerin çeşitleri, kullanılan gereçler, renk özellikleri, motif kaynakları ve kompozisyon özelliklerini belirlemek amacı ile yapılan bu çalışmada, hesap işi tekniği ile işlenmiş özgün niteliklere sahip 10 adet çevre, 5 adet peşkir ve 1 adet uçkur olmak üzere toplam 16 adet ürün incelenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen peşkirlerin en ölçülerinin 50 cm. ile 70 cm. arasında, boy ölçülerinin ise 110 cm. ile 180 cm. arasında değiştiği tespit edilmiştir. Kare formlu çevrelerin kenar ölçüleri ise 80 cm. ile 120 cm. arasında değişmektedir. İncelenen bir adet uçkurun en ölçüsünün 60 cm. boy ölçüsünün 180 cm. olduğu belirlenmiştir.

İncelenen hesap işi ürünlerin tamamının yöresel el dokumalarından hazırlandığı belirlenmiştir. Ürünlerin dokumalarında kullanılan lif özellikleri incelendiğinde ise yarısının atkısında pamuk çözgüsünde keten, diğer yarısının ise atkısında ve çözgüsünde pamuk lifleri kullanılarak dokunduğu anlaşılmıştır.

Ürünlerin işleminde kullanılan iplik türleri incelendiğinde yarısının işleminde pamuklu iplik, diğer yarısının işleminde ise ipek iplik kullanıldığı belirlenmiştir. İşlemlerde metal ipliklerin hem pamuk ipliklerle hem de ipek birlikte kullanıldığı görülmüştür.

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin tamamında düz hesap iğnesi, verev hesap iğnesi ve gözeme iğnesinin kullanılmıştır. İşlemlerde yardımcı iğne tekniği olarak yassı metal tel ile sarma iğnesinin uygulandığı anlaşılmıştır.

Ürünlerin yarısında kenar temizleme tekniği olarak çırpma dikişinin kullanıldığı görülmüştür. Bunu yakın değerlerle baskı dikişi takip etmektedir. İncelenen iki çevrenin kenarının ise yapımında altın rengi metal pul kullanılmış firkete oyası ile temizlendiği görülmüştür.

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin dokumasında yoğun olarak bej rengi kullanılmıştır. İncelenen iki çevrenin dokumasında kırmızı ve lacivert renk tercih edilmiştir. Ürünlerin işlemlerinde en fazla kullanılan renkler arasında kırmızı, siyah, turuncu, koyu yaprak yeşili, koyu sarı ve altın rengi yer almaktadır. İşlemlerde renklendirmenin naturalist bir anlayışla yapıldığı ve canlı renklerin yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Siyah rengin daha çok dalların işlenmesinde, altın renginin ise sarma tekniğinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

İncelenen ürünlerin tamamında bitkisel kaynaklı motifler kullanılmıştır. Ürünlerin büyük çoğunluğunda geometrik motiflerin bitkisel kaynaklı motiflerle birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanımı daha az olan vazo ve saksı gibi nesnel kaynaklı motiflerin genellikle peşkir ve uçkurlarda kullanıldığı anlaşılmıştır. İncelenen ürünler arasında sadece bir üründe yazılı bezemeye rastlanmıştır.

Ürünlerin işleminde kullanılan kompozisyon özellikleri incelendiğinde, ana motiflerin büyük çoğunluğunun bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyon tarzında yerleştirildiği tespit edilmiştir. Bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonların genellikle çevrelerde kullanılması dikkat çekmektedir. Uçkur ve peşkirlerde ise daha çok düzgün sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar tercih edilmiştir. İncelemeye alınan ürünler arasında iki üründe kenar suyu kullanılmamıştır. Kenar suyu kullanılan ürünlerde motiflerin düzgün sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyon tarzında yerleştirildiği belirlenmiştir. Peşkir ve uçkurlarda kenar suyu motiflerinin karşılıklı iki kısa kenar boyunca işlenmiş olduğu, bazı örneklerde ise su motiflerinin uzun kenarlara dönerek motif yüksekliğine kadar ulaştığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

BARIŞTA, Örcün Hatice (1997). Türk İŐlemelerinden Teknikler, Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakóltesi Yayın No: 2, Ankara.

ERTÖRK, Filiz ve YETİM, Fatma. (2015). “Afyonkarahisar İli Antikacılarında Bulunan Hesap İŞi İŞlemeli Ürünler Üzerine Bir Araştırma”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 36, ss. 518-534.

SAİN, Bilge (1987). Hesap İŞi El İŐlemeleri, Türkiye İŐ Bankası Yayınları, Gaye Matbaacılık, Ankara.